

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας

(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

4 - 6 Σεπτεμβρίου 2009 • Νυμφαίο Φλώρινας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Η Διδασκαλία
της Ελληνικής Γλώσσας
(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΝΥΜΦΑΙΟ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
4, 5 και 6 Σεπτεμβρίου 2009

ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:

Τομπαΐδης Δημήτριος
Ομότιμος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μέλη:

Δαμανάκης Μιχάλης, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ιορδανίδου Άννα, αν. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Πάτρας
Καλλογήρου Τζίνα, αν. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Καμαρούδης Σταύρος, επίκ. καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Καψάλης Γεώργιος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Κουτσογιάννης Δημήτρης, επίκ. καθηγητής Φιλοσοφικής,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ματσαγγούρας Ηλίας, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Μήτσος Ναπολέων, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μπερελής Πέτρος, σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Νάκας Αθανάσιος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Ντίνας Κώστας, αν. καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Παπαδογιαννάκης Νικόλαος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σουλιώτης Μίμης, καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Τσιάκαλος Γιώργος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Χατζηπαναγιωτίδη Άννα, επίκ. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Frederick Κύπρου
Χατζησαββίδης Σωφρόνης, καθηγητής ΤΕΑΠΗ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Κώστας Δ. Ντίνας

Γραμματέας

Άννα Βακάλη

Ταμίας

Άννα Χατζηπαναγιωτίδη

Μέλη

Αναστασία Στάμου
Τριαντάφυλλος Κωτόπουλος

Γραμματεία

Έφη Γώτη
Ευδοξία Τραϊανού
Δημήτρης Χασανίδης
Ελένη Παπαϊωάννου
Στεφανία Τσακίροπούλου

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Ντίνας, Κ., Χατζηπαναγιωτίδη, Α., Βακάλη, Α., Κωτόπουλος, Τ. & Στάμου, Α. (επιμ.) 2010. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή "Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)", βλ. <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika> ημερομηνία πρόσβασης ηη/μμ/εε

ΑΙΘΟΥΣΑ Ι

- 19.40-20.00 *Τεχνικές του δράματος και διδασκαλία της γλώσσας: ψυχολογική και κοινωνικοπολιτισμική διάσταση*
A. Χασάπης, I. Βαμβακίδου
- 20.00-20.20 *Κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διδασκαλία της ελληνικής σε νηπιαγωγεία όπου φοιτούν μικροί μουσουλμάνοι*
K. Τσιούμης, E. Κοηκίδου
- 20.20-20.40 *Διαφυλικές διαφορές στις στάσεις και στρατηγικές ανάγνωσης των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου*
E. Γρίβα, Γ. Μπουνόβας, K. Σέμογλου, X. Κοσσυβάκη
- 20.40-21.00 Συζήτηση
- Δείπνο

ΑΙΘΟΥΣΑ 2

Σάββατο, 5 Σεπτεμβρίου 2009

- Ωρα **Αίθουσα 2**
Η ελληνική γλώσσα ως δεύτερη (ξένη)
Θεματική: **Διδακτικό υλικό/Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις**
Προεδρείο: **A. Ιορδανίδου, Tz. Καλογήρου**
- 9.00-9.30 *Γλωσσική ποικιλία στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας: ο τονισμός των προπαροξύνων ουδετέρων*
Π. Σπανού, B. Γιαννακά
- 9.30-9.50 *Μετακίνηση του τόνου στα προπαροξύτονα επίθετα: διδασκαλία σε αλλόγλωσσους*
B. Λάγιος, I. Γρηγορίου, A. Ιορδανίδου
- 9.50-10.10 *Μετακίνηση του τόνου στα προπαροξύτονα ουσιαστικά: διδασκαλία σε αλλόγλωσσους*
A. Κουτίβα, A. Νικοηλοπούλου
- 10.10-10.30 *Η κλίση του παθητικού αορίστου στη νεοελληνική γλώσσα: διδακτικές προτάσεις*
A. Ντίλιου, M. Πίγκα, A. Ιορδανίδου
- 10.30-10.45 *Ο παθητικός παρατατικός στην κοινή νεοελληνική: διδασκαλία σε αλλόγλωσσους*
X. Πίτσου, A. Ιορδανίδου
- 10.45-11.30 Διάλειμμα - Καφές
- 11.30-14.00 **Επίσημη έναρξη**
Θεματική: **Διδακτικό υλικό/Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις**
Προεδρείο: **H. Ματσαγγούρας - A. Νάκας**
- 17.00-17.20 *Η διδασκαλία των ιδιωτισμών σε μη ελληνόφωνους φοιτητές*
S. Berikashvili, I. Lobzhanidze
- 17.20-17.40 *Η διδασκαλία του γραπτού λόγου στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση της διασποράς: από την επικοινωνιακή ικανότητα στις πρακτικές γραμματισμού*

ΑΙΘΟΥΣΑ 2

Π. Κρασίδου, Φ. Τεντολούρης

17.40-18.00 Χρήση στρατηγικών από αλλόγλωσσους μαθητές του Δημοτικού κατά την ανάγνωση κειμένων στην ελληνική γλώσσα
Κ. Μαστροθανάσης, Α. Γελαδάρη, Ε. Γρίβα

18.00-18.20 Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας: μια πρόταση διδασκαλίας
Α. Πάσχου

18.20-18.40 Συζήτηση

18.40-19.20 Διάλειμμα

Προεδρείο: Ν. Μήτσος - Δ. Μπενέκος

19.20-19.40 Διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας στα Μειονοτικά σχολεία της Θράκης. Η επικοινωνιακή μέθοδος διδασκαλίας σύμφωνα με το πρόγραμμα εκπαίδευσης μουσουλμανοπαίδων, διαπιστώσεις και προτάσεις για επέκταση της μεθόδου με δραστηριότητες επικεντρωμένες στα κέντρα ενδιαφέροντος των μαθητών
Μ. Ραηλού, Τ. Ραηλού

19.40-20.00 Η διδασκαλία των επαγγελματικών ουσιαστικών σε -as, -της, -ικος σε αλλοδαπούς μαθητές της ελληνικής
Μ. Τασιούδη, Χ. Αλεξιάδου, Σ. Κωνσταντινίδου

20.00-20.20 Ο κειμενικός γραπτός λόγος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου των αλλόγλωσσων μαθητών ηλικίας 6-12 ετών
Ε. Ζούνη

20.20-20.40 Ζητήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας σε τσιγγανόπαιδες. Απόψεις και θέσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για διδακτικά εγχειρίδια ενισχυτικής διδασκαλίας στο πλαίσιο προγράμματος για την ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο
Δ. Μπενέκος, Μ. Παραδιά, Α. Μήτσος

20.40-21.00 Συζήτηση

Δείννο

ΑΙΘΟΥΣΑ 3

Σάββατο, 5 Σεπτεμβρίου 2009

Ωρα

Αίθουσα 3

Γλώσσα και τεχνολογία

Θεματική: Νέες τεχνολογίες στη γλωσσική διδασκαλία

Προεδρείο: Η. Μασσαγγούρας - Δ. Κουτσογιάννης

9.00-9.30 Οι νέες τεχνολογίες στη γλωσσική διδασκαλία
Α. Μαυρογόνatos, Δ. Μπαραικτάρη, Λ. Κρεμμύδα, Ι. Λιάκος

9.30-9.50 Διδασκαλία της Νέας Ελληνικής μέσω συστημάτων αυτόματης επεξεργασίας φυσικών γλωσσών
Ε. Φίστα, Β. Φούφη

9.50-10.10 Παιδιά με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες: ανίχνευση γνωστικών παραμέτρων αναφορικά με την παραγωγή και επεξεργασία του γραπτού λόγου στη μητρική γλώσσα
Γκισούρη Στ., Αλευριάδου Αν., Τσακίριδου Ελ.

10.10-10.30 Τεχνολογίες WEB 3.0 και γλωσσική διδασκαλία. Μια πρόταση συνεργατικού εργαλείου διδασκόντων
Π. Αρβανίτης, Μ. Καρακοιλτσίδου

10.30-10.45 Νέες τεχνολογίες στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος μέσα από το παραμύθι
Χρ. Κόζα, Μ. Κόζα

10.45-11.30 Διάλειμμα - Καφές

11.30-14.00 Επίσημη έναρξη

Θεματική: Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Προεδρείο: Δ. Κουτσογιάννης - Α. Μιχάλης

10.45-11.30 Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις και νέες τεχνολογίες στη γλωσσική διδασκαλία της ελληνικής σε νήπια αλλοδαπής καταγωγής
Κ. Μακρονάσου

17.00-17.20 Η Ελληνική Γλώσσα στην εποχή της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Επίδραση της χρήσης των Greeklish stin orthografiki

**Μετακίνηση του τόνου στη γενική
των προπαροξύτων ουσιαστικών:
διδασκτική πρόταση σε αλλόγλωσσους μαθητές**

Αναστασία Κουτίβα - Αφροδίτη Νικολοπούλου
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών

Abstract

The shift of stress in proparoxytone nouns ending in -os (for example *άγγελος, αγγέλου*) could be considered as an effect of the learned (Ancient Greek) declension and it is connected to the formal language use. The fact that up to now traditional normative school grammar did not take into consideration functionally differentiated uses complicated the choice of structure elements of morphological system of Modern Greek that should be taught to non-native speakers. The present work is a corpus-based study of the variation of stress position in genitive case of proparoxytone male nouns ending in -os for teaching purposes.

1. Θεωρητικό πλαίσιο

Η κατάκτηση του πρώτου κώδικα επικοινωνίας (*μητρική γλώσσα*) συντελείται φυσικά και αβίαστα στα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου. Ο δεύτερος κώδικας (*δεύτερη/ξένη γλώσσα*) δεν μπορεί να εμφανιστεί πάρα μόνο σε συσχετισμό με τον πρώτο, γι' αυτό και η εκμάθησή του είναι μια διαδικασία αρκετά διαφορετική από αυτήν που απαιτείται για την πρόσκτηση του πρώτου κώδικα.

Στην Ελλάδα τα πράγματα περιπλέκονται λόγω του διγλωσσικού παρελθόντος (*δημοτική-καθαρεύουσα*). Η παράλληλη χρήση στοιχείων τόσο από τη δημοτική όσο και από τη λόγια παράδοση αποτελεί μια πρόσθετη παράμετρο στον τομέα της γλωσσικής ποικιλίας και προσθέτει έναν επιπλέον παράγοντα δυσκολίας κατά τη διδασκαλία της.

Στην παρούσα εργασία μελετάται η μετακίνηση του τόνου στα προπαροξύτονα αρσενικά ουσιαστικά σε -ος. Η μετακίνηση του τόνου συνιστά, ως ένα βαθμό

τουλάχιστον, επίδραση της λόγιας κλίσης και συνδέεται με υφολογικές επιλογές. Έρευνες και μελέτες στην ελληνική βιβλιογραφία¹ σχετικά με τη μετακίνηση ή όχι του τόνου στη γενική των προπαροξύτωνων αρσενικών ουσιαστικών σε -ος έχουν βασιστεί σε νεοελληνικές γραμματικές όπως:

- α) στη σχολική γραμματική του Τριανταφυλλίδη
- β) στις σύγχρονες γλωσσολογικές γραμματικές Holton-Mackridge-Φιλίππáκη και Κλαίρη-Μπαμπινιώτη

και σε νεοελληνικά λεξικά όπως:

- α) στο λεξικό του Κριαρά
- β) στο λεξικό Μπαμπινιώτη
- γ) στο Μείζον Τεγόπουλου-Φυτράκη και
- δ) στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης (Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη)

Στη σχολική γραμματική αναφέρεται μετακινούμενος τόνος σε ουσιαστικά όπως *άγγελος*, *άνθρωπος* και σταθερός τόνος σε ουσιαστικά όπως *αντίλαλος*, *καλόγερος* με το σχόλιο ότι διατηρούν τον τόνο οι «*πολυσύλλαβες και λαϊκές λέξεις*» και συνήθως τα κύρια και τα οικογενειακά ονόματα. Στα λεξικά Κριαρά και Μείζον δεν αναφέρονται πληροφορίες για τη θέση του τόνου. Στο λεξικό Μπαμπινιώτη αναφέρεται επιλεκτικά ο τύπος της γενικής και στο λεξικό του Α.Π.Θ. γίνεται παραπομπή σε κλιτικό παράδειγμα (πίνακες). Επίσης, στο παραπάνω λεξικό αναφέρονται τρία υποδείγματα για τα προπαροξύτονα αρσενικά σε -ος: *άγγελος* (*αγγέλου*), *αντίλαλος* (*αντίλαλου*) και *υπόκοσμος* (*υποκόσμου* και *υπόκοσμου*). Ως προς την τρίτη κατηγορία παρατηρούμε διαφορές με το λεξικό Μπαμπινιώτη που αναφέρει μόνο τον τύπο με μετακινούμενο τόνο. Στη γραμματική Holton κ.ά. σημειώνεται ότι η διάκριση ανάμεσα στα δύο κλιτικά συστήματα δεν είναι σταθερή και απόλυτη και ότι υπεισέρχεται ο υφολογικός παράγοντας για τις περιπτώσεις διπλοτυπίας όπως *σιδηροδρόμου-σιδηρόδρομου* όπου ο σταθερός τόνος συναντάται σε ανεπίσημο υφολογικό επίπεδο ενώ ο μετακινούμενος σε επίσημο. Στη γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη η μετακίνηση του τόνου θεωρείται φαινόμενο «*λεξιλογικής εξαρτήσεως*», ότι

1. Βλ. αναλυτική αναφορά στο Ιορδανίδου, Α. (υπό έκδοση). «Η μορφολογική ποικιλία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας», *Η μορφολογία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς, εκδ. Πατάκη.

έχει δηλαδή σχέση με την προέλευση και την ιστορία των λέξεων και λιγότερο με τη δομή τους (απλές/σύνθετες). Με βάση την παραπάνω διαπίστωση οι τύποι όπως του σιδηροδρόμου δε θα έπρεπε να υπάρχουν.

Τέλος, ο Μήτσης αναφέρει ότι κατεβάζουν κατά μία συλλαβή τον τόνο στη γενική ενικού και πληθυντικού όσα αρσενικά είναι προπαροξύτονα και αποτελούν λέξεις αρχαίας και λόγια προέλευσης, π.χ. ο άνθρωπος (του ανθρώπου, των ανθρώπων). Όσες όμως λέξεις είναι νεότερες δημοτικές ή σύνθετες, δε μετακινούν τον τόνο, π.χ. ο παίδαρος - του παίδαρου, ο αγριάνθρωπος - του αγριανθρώπου.²

Από τις παραπάνω καταγραφές των νεοελληνικών γραμματικών και λεξικών προκύπτει πόσο δύσκολο είναι να κατηγοριοποιήσουμε τα αρσενικά προπαροξύτονα σε ομάδες ώστε να τα διδάξουμε σε μη φυσικούς ομιλήτες της ελληνικής γλώσσας. Υπάρχουν τέσσερα κριτήρια που θα πρέπει να λάβει υπόψη του ο δάσκαλος, ώστε να επιλεγούν αποτελεσματικά τα στοιχεία της δομής του μορφολογικού συστήματος της νεοελληνικής που πρέπει να διδαχθούν:

1. *Η πρωτοτυπικότητα των δομών*: θα διδαχθεί κατά προτεραιότητα ό,τι είναι κεντρικό και ύστερα ό,τι είναι περιφερειακό και ιδιότυπο
2. *Η συχνότητα των δομών*: εάν μια μορφολογική δομή είναι περισσότερο συχνή σε μια γλώσσα θα διδαχθεί κατά προτεραιότητα σε σχέση με μια λιγότερο συχνή δομή. Π.χ. σε επίπεδο αρχαρίων θα διδαχθεί ό,τι είναι περισσότερο συχνό και όσο ανεβαίνει το επίπεδο θα διδαχθούν δομές πιο σπάνιες.
3. *Η διαθεσιμότητα των δομών*: εάν μια μορφολογική δομή είναι περισσότερο παραγωγική, θα διδαχθεί κατά προτεραιότητα σε σχέση με κάποια που είναι λιγότερο παραγωγική.
4. *Η αντιπαραθετικότητα των δομών*: σε σχέση με τη μητρική γλώσσα του εκπαιδευομένου θα διδαχθούν οι δομές εκείνες στις οποίες δυσκολεύεται ο εκπαιδευόμενος λόγω παρεμβολής της μητρικής του γλώσσας.³

2. Μήτσης, Ν. 2003. *Στοιχειώδεις Αρχές και Μέθοδοι της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας. Εισαγωγή στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης (ή Ξένης) Γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg, σελ 178-179.

3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2003. «Η μορφολογική δομή της νέας ελληνικής και η διδακτική της», *Γλωσσολογία* (ειδικό τεύχος, «Η νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα»), σελ. 15.

Η τελική πρόταση θα προκύψει από τη συσχέτιση των κριτηρίων. Συνεπώς σημαντικό ρόλο παίζει η ιεράρχηση των κριτηρίων ανάλογα με τη δομή της γλώσσας που θα διδαχθεί (στην περίπτωση μας η ελληνική) και ανάλογα με τη μητρική γλώσσα του εκπαιδευομένου (π.χ. αν ο μαθητής έχει ως πρώτη γλώσσα τα αγγλικά δε γνωρίζει την έννοια της πτώσης).

Συμπερασματικά, η σχολική γραμματική παρουσιάζει το μειονέκτημα ότι δεν πηγάζει από μια σύγχρονη και στηριγμένη σε σώματα κειμένων μελέτη της γλωσσικής πραγματικότητας και ότι προβάλλει ορισμένες επιλογές εις βάρος άλλων αντί να περιγράφει λειτουργικά διαφοροποιημένες χρήσεις.

2. Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να ανιχνεύσει πόσο συχνά απαντάνται σε σώματα κειμένου ο τύπος με σταθερό τόνο και ο τύπος με κατεβασμένο τόνο στη γενική των προπαροξύτονων αρσενικών ουσιαστικών σε -ος. Αρχικά έγινε καταγραφή των προπαροξύτονων αρσενικών ουσιαστικών σε -ος με τη βοήθεια του Λεξικού του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη⁴. Από την αναζήτηση αυτή προέκυψαν τρία κλιτικά παραδείγματα: το 019 κατά το *άγγελος* με 300 καταχωρίσεις, το 020 κατά το *αντίλαλος* με 287 καταχωρίσεις και του 020^α κατά το *υπόκοσμος* με 268 καταχωρίσεις. Έπειτα αναζητήθηκαν οι συχνότητες χρήσης των ουσιαστικών των τριών κατηγοριών και για τους δύο τύπους (κατεβασμένο τόνο και μη κατεβασμένο τόνο) στον ενικό και στον πληθυντικό αριθμό, όπως απαντώνται σε ηλεκτρονικά σώματα κειμένων, δηλαδή του κειμενικού υλικού της νέας ελληνικής το οποίο διατίθεται μέσω του διαδικτύου και μπορεί να αντληθεί μέσω των σχετικών ιστοτόπων (μηχανή αναζήτησης Google).

3. Αποτελέσματα έρευνας

4. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Α.Π.Θ., Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη: http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?start=30&dl=?20.

Από την καταγραφή των αποτελεσμάτων προέκυψαν τέσσερις κατηγορίες ουσιαστικών.

3.1 Ουσιαστικά μετακινούμενου τόνου

Τα ουσιαστικά που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζουν μεγάλη διαφορά στα ποσοστά μετακινούμενου τόνου στη γενική ενικού και στη γενική πληθυντικού, π.χ. του αναδόχου (104000) και των αναδόχων (37100), ενώ του ανάδοχου (411) και των ανάδοχων (411).

Ουσιαστικά που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι: άγγελος, αεροδιάδρομος, αεροθάλαμος, αίγαγρος, αίολος, αίτιος, ακόλουθος, αλάβαστρος, αλφάβητος, αμπελοφιλόσοφος, ανάδοχος, άνεμος, ανθρακέμπορος, άνθρωπος, ανταρτοπόλεμος, αντιδήμαρχος, αντίδικος, αντιθάλαμος, αντίκλητος, αντιπρόεδρος, αντιπρόσωπος, αντισυμβαλλόμενος, απόγονος, άποικος, απόστολος, Απρίλιος, άργιλος, άργυρος, αρχιδιάκονος, ασπάλαθος, αστίατρος, αστυκτηνίατρος, ατμόιππος, Αύγουστος, αυτάδελφος, αυτοέλεγχος, αυτόμολος, βάκιλος, βιβλιόφιλος, βιομήχανος, βόστρυχος, γονόκοκκος, γραμματοδιδάσκαλος, γυμνασίαρχος, δακτύλιος, δάκτυλος, Δεκέμβριος, δήμιος, δημοδιδάσκαλος, διάδικος, διάδοχος, διάδρομος, διάκονος, διάλογος, διαμαρτυρόμενος, δίαυλος, διδάσκαλος, διθύραμβος, δικαιοπάροχος, διόσκουροι, δίφθογγος, δόλιχος, δουλέμπορος, δωσίλογος, εθναπόστολος, εθνοσύμβουλος, ελαιόκαρπος, ελατοσίδηρος, έλεγχος, ελληνοδιδάσκαλος, Ελληνοκύπριος, έμετος, εμποροπλοίαρχος, εμποροϋπάλληλος, εναγόμενος, ένοικος, ένορκος, εξάγγελος, εξάδελφος, εξάδερφος, έξαρχος, έπαινος, έπαρχος, επίγονος, επίδεσμος, επίκυκλος, επίναυλος, επίπαγος, επίσκοπος, επίτονος, επίτροπος, έποικος, έρανος, εργατοϋπάλληλος, εσώκοσμος, εύζωνος, έφεδρος, έφηβος, έφορος, ημίονος, ημιώροφος, θάλαμος, θάνατος, Θεάνθρωπος, θίασος, θόρυβος, θρίαμβος, θύλακος, ίαμβος, Ιανουάριος, ιεραπόστολος, ιεροδάσκαλος, ιεροδιάκονος, ιεροδιδάσκαλος, ιερομόναχος, Ίκαρος, Ιούλιος, Ιούνιος, ιππόδρομος, ισαπόστολος, κάλαμος, καλόγηρος, κάνναβος, καρβουνέμπορος, κατάλογος, κάτοικος, κάτοχος, κίνδυνος, κλειδάριθμος, κλίβανος, κόθορνος, κόλαφος, κοιμισάριος, κόνδυλος, κρόταφος, κρύσταλλος, κυανόκρανος, κύλινδρος,

Κύπριος, κύριος, Λάζαρος, Λίβανος, λογάριθμος, μάγιστρος, μαϊάνδρος, Μάιος, μαρκήσιος, μάρσιπος, Μάρτιος, μεγάκυκλος, μεγαλέμπορος, μελλόνυμφος, μέραρχος, μόλυβδος, μουσικοδιδάσκαλος, ναύσταθμος, ναυτιλλόμενος, Νοέμβριος, νομοδιδάσκαλος, ξενοδοχοὑπάλληλος, οικοδιδάσκαλος, Οκτώβριος, Όμηρος, όμιλος, ομότεχνος, όροφος, παγοκρύσταλλος, παιδοψυχίατρος, Παράκλητος, παράνυμφος, παραπόταμος, πάρεδρος, πάροικος, πάσσαλος, πατρίκιος, Πεντακοσιομέδιμνος, περίοικος, περίπατος, πλοίαρχος, πόλεμος, πρόγονος, πρόδρομος, πρόεδρος, προέλεγχος, προκάτοχος, πρόλογος, πρόσκοπος, πρωτονοτάριος, ραδιοθάλαμος, σάπφειρος, Σεπτέμβριος, σίαλος, σιδηροβιομήχανος, σιδηρόδρομος, σίδηρος, σίελος, Σίσυφος, σιτέμπορος, σκόπελος, σπόνδυλος, στέφανος, στόμαχος, στρόβιλος, συγκάτοχος, σύζυγος, σύλλογος, σύμβουλος, σύμμαχος, συμμετοχος, συνάνθρωπος, σύνδεσμος, σύνδικος, σύνεδρος, συνήγορος, σύνοικος, σφόνδυλος, σχολίατρος, τάρανδος, τέτανος, τιμοκατάλογος, τοκάριθμος, Τουρκοκύπριος, τραπεζοὑπάλληλος, τράχηλος, Τριακοσιομέδιμνος, τριήραρχος, τρόφιμος, τροχιόδρομος, τύραννος, υδράργυρος, υπάλληλος, υπάνθρωπος, ύπαρχος, ύπατος, υπέρηχος, ύπερος, υπήκοος, υπογραφόμενος, υποδιάκονος, υποθάλαμος, υπόνομος, υπότροφος, ύφαλος, υψίφωνος, φάκελος, Φεβρουάριος, Φίλιππος, χείμαρρος, χιλίαρχος, χοροδιδάσκαλος, χωρόχρονος, ψίθυρος, ψυχίατρος.

3.2 Ουσιαστικά σταθερού τόνου

Στο κλιτικό παράδειγμα 020 ανήκουν τα ουσιαστικά που κλίνονται όπως ο αντίλαλος και τα περισσότερα διατηρούν τον τόνο στη γενική ενικού και πληθυντικού, π.χ. του γκόμενου (1530), του γκομένου (4), των γκόμενων (83), των γκομένων (8). Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τα ποσοστά εμφάνισης των ουσιαστικών αυτής της κατηγορίας στα σώματα κειμένων του Google είναι πολύ μικρά ενώ η διαφορά μεταξύ μετακινούμενου και σταθερού τόνου είναι μικρή πάντα όμως υπέρ του σταθερού τόνου. Ουσιαστικά που ανήκουν σε αυτήν τη κατηγορία είναι: αγριοβούβαλος, αγριόγατος, αγριόσκυλος, αγριότοπος, αερόλιθος, αερόσακος, αθίγγανος, Αιγόκερος, αίλουρος, αλευρόμυλος, αμαξόδρομος, αμμόλοφος, αμμιότοπος, άμπακος, αναβαλλόμενος, ανεμόμυλος,

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ανεμοστρόβιλος, άνηθος, ανήφορος, ανθήκηπος, αντίθεος, αντίκτυπος, αντίλαλος, αντίλογος,, αποθηκάριος, απόπατος, αρχοντάνθρωπος, ασκημάνθρωπος, ασχημάνθρωπος, ατμόμυλος, ατσίγγανος ,αυλόγυρος, Βαλκάνιος, βαλτότοπος, βαμβακόσπορος, βαρύτονος, βιότοπος, βλακέντιος, βοσκότοπος, βούβαλος, βραχότοπος, γατόπαρδος, γερόλυκος, γήλοφος, γκόμενος, γλαδίολος, γούμενος, δασότοπος, δεκαπενταύγουστος, δερματέμπορος, διαβολόκαιρος, διάκοσμος, διάτανος, δισέγγονος, δομεστικός, εγκέλαδος, εγώισταρο, εκατόνταρχος, εκλογομάγειρος, έλατος, εμπορευάμενος, εξάψαλμος, ερημότοπος, εσχατόγερος, ζέφυρος, ηλίανθος, ηλιόσπορος, ημίθεος, θαλασσόλυκος, θεατράνθρωπος, ιμπρεσάριος, ινδόχοιρος, καλικάντζαρος, καλόγερος, καρνάβαλος, καρόδρομος, καρούμπαλος, κατακέφαλος, κατήφορος, κατσίβελος, κατσικόδρομος, κεραμιδόγατος, κέρβερος, κεφαλόδεσμος, κέφαλος, κίναιδος, κινηματογράφος, κλαυσίγελος, κοιλόπονος, κόμματος, κόπανος, κότινος, κούνελος, κουτσοφλέβαρος, κροκόδειλος, κυνηγότοπος, λαδέμπορος, λαθρέμπορος, λαχανόκηπος, λεβεντάνθρωπος, λεβεντόγερος, λευκόχρυσος, λήθαργος, λήσταρχος, λογότυπος, μάνταλος, μαντράχαλος, μαντρότοιχος, μαξιλαροπόλεμος, μάραθος, Μεγαλόσταυρος, μεγάτονος, μέθυσος, μεσότοιχος, μετεωρόλιθος, μηχανόβιος, μικρόκοσμος, μόδιστρος, μονόδρομος, μονόκερος, μονόχειρος, μουλαρόδρομος, μουρόχαβλος, μπαρόβιος, μπαστουνόβλαχος, μπουρτζόβλαχος, μπράτιμος, νεκρόφιλος, νερόλακκος, νερόμυλος, νιόγαμπρος, ντάβανος, ξεροπόταμος, ξερότοπος, ξυλότυπος, ογκόλιθος, οδοντόπονος, ομοτράπεζος, Ονούφριος, παίδαρος, παιδότοπος, παιχνιδότοπος, παλιόγερος, παλιόδρομος, παλιόφιλος, Πανάγαθος, παράνυφος, παρατρεχάμενος, πεζικάριος, πεζόβολος, πεζόδρομος, περίγελος, περίγυρος, περονόσπορος, πετροπόλεμος, πλάτανος, ποδόγυρος, πονόδοντος, πονόκοιλος, πονόλαιμος, πονόματος, πορνόγερος, πρόσπαππος, πρωτοζάδερφος, πρωτόσχολος, πτωχοπρόδρομος, ραδιοτηλέγραφος, ρινόκερος, σάλαγος, σάλιαγκος, σαλίγκαρος, σαρδανάπαλος, σιναπόσπορος, σιταρόσπορος, σκαντζόχοιρος, σκίουρος, σκορδόπιστος, σκουπιδότοπος, σπιτόγατος, στηθόδεσμος, στομαχόπονος, συμπέθερος, συνεπίκουρος, σύντεκνος, σώγαμπρος, τζόβενος, τουρκόγυφτος, τουρκόσπορος, τόφαλος, τραγέλαφος, τρίβολος, τρισέγγονος, τρόχαλος, υπνόσακος, υποκόπανος, φαρμακόγλωσσος, φτωχοπρόδρομος, φύλαρχος, φωτοστέφανος, χασαποσέρβικος, χερσότοπος, χιονάνθρωπος, χιονοπόλεμος, χιονοστρόβιλος, χωματόδρομος, ψαρότοπος, Ψευθοδόωρος.

Υπάρχουν όμως και ουσιαστικά τα οποία δεν εφάνισαν καθόλου γενική πληθυντικού. Αυτά είναι: αγγειόσπασμος, αντίθρησκος, απήγανος, αρκουδάνθρωπος, ασχημάνθρωπος, γεροπαράξενος, μετεωρόλιθος, μπακαλόγατος, μπαμπόγερος, παλιόκαιρος, παλίοκοσμος, παράτιλος, πάταγος, ποδαρόδρομος, πουτσόγερος, πριόβολος, σκατόγερος, ταδόπουλος, τρόχαλος, φοιτητόκοσμος, χαρτοπόλεμος, χειρόμυλος, χερόμυλος, χοντράνθρωπος, ωραιόκοσμος.

3.3 Διπλοτυπία σταθερού και μετακινούμενου τόνου

Στο κλιτικό παράδειγμα 020α ανήκουν τα ουσιαστικά που κλίνονται όπως το υπόκοσμος (υποκόσμου και υπόκοσμου). Τα ουσιαστικά που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία εμφανίζουν τα ίδια περίπου ποσοστά στο μετακινούμενο και σταθερό τόνο στη γενική ενικού και πληθυντικού, π.χ. του αστραγάλου (729) και του αστράγαλου (735), των αστραγάλων (427) και των αστράγαλων (440) και είναι τα εξής: αγριάνθρωπος, αγριόχοιρος, αθλητίατρος, αθλίατρος, αιδεσιμότατος, ακανθόχοιρος, ακροκέραμος, αλγόριθμος, αλευροβιομήχανος, αμέθυστος, αμιάντος, αμυλόκοκκος, ανάπαιστος, ανθρωποπίθηκος, ανθύπατος, ανθυπίατρος, αντιναύαρχος, αντιπλοίαρχος, αντιπτέραρχος, αντιπύραρχος, αντισιμήναρχος, αντιστράτηγος, Αντίχριστος, αόριστος, απόηχος, αραβόσιτος, Άρειος, Άριος, αρχάγγελος, αρχαιοκάπηλος, αρχάνθρωπος, αρχίατρος, αρχιεπίσκοπος, αρχικατάσκοπος, αρχιμάγειρος, αρχιπλοίαρχος, αρχιπύραρχος, αρχιστράτηγος, ασβεστόλακκος, ασβεστόλιθος, αστράγαλος, αυτοκινητόδρομος, βάνδαλος, βατραχάνθρωπος, βάτραχος, βιβλιοθηκάριος, γάιδαρος, γαιόσακος, γενίτσαρος, γονότυπος, γουνέμπορος, δαίδαλος, δάσκαλος, δεινόσαυρος, δεκάλογος, δήμαρχος, διάβολος, διανοούμενος, διάολος, διαστημάνθρωπος, δίοπος, δουλοπάροικος, δωσίλογος, έβενος, εγκέφαλος, εξοχότατος, επίατρος, επίλαρχος, επίλογος, επίστρατος, ερυθρόδερμος, ευκάλυπτος, εφημέριος, εχινόκοκκος, ζωέμπορος, ηγούμενος, ημικύλινδρος, ηνίοχος, ιατροφιλόσοφος, ίκτερος, ίλαρχος, ίλιγγος, ιππόκαμπος, ιπποπόταμος, καγκελάριος, καθηγούμενος, κάματος, κανίβαλος, καπνέμπορος, καπνοβιομήχανος, καρδινάλιος, καρνότυπος, κασσίτερος, κατάδικος, κατάσκοπος, κατήγορος, Κένταυρος, κλεφτοπόλεμος, κρατούμενος,

κτηνάνθρωπος, κτηνίατρος, κυβόλιθος, λαβύρινθος, λευκοσίδηρος, ληξίαρχος, λυκάνθρωπος, Μακαριότατος, μακρόκοσμος, Μεγαλειότατος, μελλοθάνατος, μεσοπόλεμος, μέτοικος, μικρέμπορος, μικρόκοσμος, μοίραρχος, μονόλογος, μυστικόσύμβουλος, νάρκισσος, ναύαρχος, ναύκληρος, ναυτοπρόσκοπος, νεοσύλλεκτος, ξάδελφος, ξάδερφος, ξυλέμπορος, οδοντίατρος, οπισθόδρομος, ορείχαλκος, οφθαλμίατρος, παιδίατρος, Παλαιστίνιος, παλιάνθρωπος, παναγιότατος, πανοσιολογιότατος, πάπυρος, παράδεισος, παρακείμενος, παράλληλος, πατριδοκάπηλος, περίβολος, Πήγασος, πιθηκάνθρωπος, πίθηκος, πλαγιότιτλος, πνευματόκοκκος, πολέμαρχος, πόλεμος, πολεμοκάπηλος, πολύγραφος, πολυέλαιος, πονοκέφαλος, Πόντιος, πρεσβύτερος, προάγγελος, προθάλαμος, προϊστάμενος, προκαθήμενος, πρόκριτος, προλετάριος, πρόμαχος, πρόναος, πρόξενος, πρωτοπρεσβύτερος, πρωτοσύγκελλος, πτέραρχος, πυράκανθος, πύραρχος, πύραυλος, πυριτόλιθος, πυρόλιθος, πυρόλιθος, σάτυρος, Σεβασμιότατος, Σείριος, σμήναρχος, σταφιδέμπορος, σταφυλόκοκκος, στόλαρχος, στρεπτόκοκκος, στρόφαλος, συγκατηγορούμενος, συγκάτοικος, σύγκελλος, συγκρατούμενος, συμμοριτοπόλεμος, συνάδελφος, συνάδερφος, συνέταιρος, σύντεχνος, σφινόλιθος, σχιστόλιθος, σωματέμπορος, ταξίαρχος, τηλέγραφος, τιμάρθμος, τυραννόσαυρος, τρέμπορος, υάκινθος, υδροστρόβιλος, υπερσυντέλικος, υπίλαρχος, υπόκοσμος, υπομοίραρχος, υποναύαρχος, υποπλοίαρχος, υποπρόξενος, υποπτέραρχος, υποστράτηγος, υπότιτλος, υφασματέμπορος, υφιστάμενος, υψηλότατος, φαινότυπος, φαρμακέμπορος, φιλόλογος, φιλόσοφος, φρούραρχος, φυγόδικος, φυγόποινος, φυγόστρατος, φωνόγραφος, χαρτέμπορος, χασισέμπορος, χοντρέμπορος, χορίαμβος, χρυσοκάνθαρος, χυτοσίδηρος, ψαμμόλιθος

3.4 Σύνθετα ουσιαστικά

Τα σύνθετα με το δάσκαλος (π.χ. δημοδιδάσκαλος) και με το υπάλληλος (π.χ. ξενοδοχοϋπάλληλος) κατεβάζουν τον τόνο τόσο στη γενική ενικού όσο και στη γενική πληθυντικού.

4. Διδακτικές προτάσεις

Κατά τη διδασκαλία σε επίπεδο αρχαρίων και μεσαίων διακρίνονται τρεις κατηγορίες: 1) ποικιλία σταθερού και μετακινούμενου τόνου, 2) σταθερός τόνος και 3) μετακινούμενος τόνος. Αναφέρονται χαρακτηριστικές περιπτώσεις συχνής χρήσεως που αναδεικνύουν φαινόμενα λεξιλογικής και υφολογικής επιλογής.

Σε επίπεδο προχωρημένων κατά τη διδασκαλία των τριών κατηγοριών δίνεται έμφαση στην υφολογική επιλογή.

Άσκηση Α

Επιπέδου αρχαρίων με επιλογή του κατάλληλου τύπου με κατεβασμένο τόνο στη γενική ενικού και πληθυντικού. Στόχος της άσκησης είναι να εξοικειωθούν οι διδασκόμενοι με συνηθισμένες φράσεις της νέας ελληνικής.

Να συμπληρώσετε τον τύπο της γενικής:

1. μαλλιά (άγγελος)
2. ασκοί του (Αίολος)
3. η πνοή του (άνεμος)
4. η ψυχή του (άνθρωπος)
5. αρχές (Αύγουστος)
6. επιστολή (απόστολος Παύλος)
7. μεταλλεύματα (άργυρος)
8. του (εκπρόσωπος) των εργαζομένων.
9. σχολή (εμποροπλοίαρχος)
10. θέση (ένορκος)
11. ελαστικού (επίδεσμος)
12. έσοδα (έρανος)
13. ονόματα του (κατάλογος)
14. (έφεδρος) αξιωματικού

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

15. αιφνιδίου (θάνατος)
16. το δράμα του (Θεάνθρωπος)
17. τα μέλη του (θίασος)
18. εκκωφαντικού (θόρυβος)
19. ο γύρος του (θρίαμβος)
20. έξοδος (κίνδυνος)
21. συμπεριφορά (κύριος)
22. Σάββατο του (Λάζαρος)
23. 25η (Μάρτιος)
24. μεταλλεύματα (μόλυβδος)
25. 28η (Οκτώβριος)
26. μέλος του (όμιλος) Χ
27. διαμέρισμα 3ου (όροφος)
28. περίοδος εμφυλίου (πόλεμος)
29. ένωση (ξενοδοχοϋπάλληλοι)
30. βουλή των (έφηβος)
31. κατάθεση των (στέφανος)
32. η απόβαση των (σύμμαχος)
33. τα μέλη του (σύνδεσμος)
34. η εκλογή των (αντιπρόσωπος)
35. θύμα της (άσφαλτος)
36. προστακτική (αόριστος)
37. βοηθός (δήμαρχος)
38. βαθμός του (ναύαρχος)
39. του (Πόντιος Πιλάτος)
40. Σεβασμιότατου (Αρχιεπίσκοπος)
41. λειτουργίες του (εγκέφαλος)
42. το βιβλίο του (δάσκαλος)
43. το δικαστήριο του (Άρειος Πάγος)

Άσκηση Β

Για μαθητές μεσαίου επιπέδου και προχωρημένους.

Να συμπληρώσετε επιλέγοντας τον κατάλληλο τύπο του ουσιαστικού που βρίσκεται στην παρένθεση.

Και μόνο τα δεκάδες μεταλλικά και ξύλινα εκκλησάκια, που υπάρχουν εκατέρωθεν του δρόμου, από τα Καμένα Βούρλα μέχρι τον Άγιο Κωνσταντίνο, μαρτυρούν την επικινδυνότητα του δρόμου στο σημείο εκείνο, αλλά και τη χρόνια αδιαφορία των αρμοδίων να υπάρξει βελτίωση του (κατσικόδρομος)..... στην περιοχή, που αποκαλείται «εθνική οδός».

Μέρα με τη μέρα πληθαίνουν τα ερωτήματα γύρω από την υπόθεση ντόπινγκ του χρυσού ολυμπιονίκη της Αθήνας και (κάτοχος)..... του παγκόσμιου ρεκόρ των 100 μ.

Άσκηση Γ

Επιπέδου αρχαρίων, με διατήρηση του τόνου στη γενική ενικού και πληθυντικού. Στόχος της παρακάτω άσκησης είναι να εξοικειωθούν οι διδασκόμενοι με συνηθισμένες φράσεις της νέας ελληνικής. Η άσκηση αφορά τον τονισμό σύνθετων και πολυσύλλαβων λέξεων.

Να συμπληρώσετε τον τύπο της γενικής:

1. το παράσημο του (μεγαλόσταυρος)
2. στις όχθες του (ζεροπόταμος)
3. φριχτού (πονόδοντος)
4. τα αγκάθια του (σκαντζόχοιρος)
5. το τρίχωμα του (αγριόχοιρος)
6. το μαγαζί του (γουνέμπορος)
7. η στολή του (διαστημάνθρωπος)
8. χιλιόμετρα του (αυτοκινητόδρομος)

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Βιβλιογραφία

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. 2003. «Η μορφολογική δομή της νέας ελληνικής και η διδακτική της», *Γλωσσολογία*, σελ. 25-34 (ειδικό τεύχος «Η νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα») 15.

Ιορδανίδου, Ά. (υπό έκδοση). «Η μορφολογική ποικιλία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας», *Η μορφολογία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς, εκδ. Πατάκη.

Ιορδανίδου, Ά. 2004. *Οδηγός της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη.

Μήτσης, Ν. 2003. *Στοιχειώδεις Αρχές και Μέθοδοι της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας. Εισαγωγή στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης (ή Ξένης) Γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.

Λεξικό Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη

http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html

(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

4 -6 Σεπτεμβρίου 2009

Νυμφαίο Φλώρινας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Τμήμα Νηπιαγωγών

Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων

Γλωσσικής Διδασκαλίας